

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.17>

PRZESTRZEŃ ANTROPONIMICZNA UKRAIŃSKIEJ LUDOWEJ BAJKI SPOŁECZNO-DOMOWEJ

Ruslan Serdeha

*kandydat nauk filologicznych, docent, docent Katedry Języka Ukraińskiego
Charkowskiego Uniwersytetu Narodowego imienia W.N. Karazina (Charków, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0001-7064-4547

ruslan.serdega@ukr.net

Adnotacja. W wywiadzie przeanalizowano przestrzeń antroponimiczną ukraińskiej ludowej bajki społeczno-domowej, przez którą rozumiemy wszystkie imiona własne ludzi używane przez naród w utworach folklorystycznych tej odmiany gatunku. Materiałem badawczym były męskie i żeńskie imiona osobiste, nazwiska i przydomki, imiona patronimiczne, które zostały wycofane w sposób ciągły z kolekcji z 1987 roku serii „Biblioteka ukraińskiej ustnej twórczości ludowej” pod tytułem „Bajka społeczno-domowa”. W tekstach bajek społeczno-domowych częściej stosuje się nazwy ogólne (nazwy przedstawicieli różnych warstw społecznych i osób według zawodu i działań). Istnieją jednak również własne nazwy ludzi. Wyjaśniono podstawowy zestaw antroponimów ukraińskiej ludowej bajki społeczno-domowej. Są to głównie osobiste imiona męskie i żeńskie, nazwiska i pseudonimy ludzi. Przeprowadzono również analizę etymologiczną tych nazw.

Słowa kluczowe: antroponim, bajka społeczno-domowa, imię męskie, imię żeńskie, nazwisko, przydomko.

ANTHROPONYMIC SPACE OF THE UKRAINIAN FOLK SOCIAL AND HOUSEHOLD TALE

Ruslan Serdeha

*Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
V.N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0001-7064-4547

ruslan.serdega@ukr.net

Abstract. The research analyzes the anthroponymic space of the Ukrainian folk social and household tale, which means all the proper names of people used by the people in folklore works of this genre. The material of study was male and female personal names, surnames and nicknames, which were removed by continuous selection from the 1987 collection of the series «Library of Oral Folk Art» entitled «Social and household tales». In the texts of social and everyday fairy tales, more often use common names (names of representatives of different social groups and people by occupations and actions). We found out the main set of anthroponyms of the Ukrainian folk social and household tale. These are mostly personal male and female names, surnames and nicknames of people. We also conducted an etymological analysis of these names.

Key words: anthroponym, social and household tale, male name, female name, last name, nickname.

АНТРОПОНІМНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОЇ КАЗКИ

Руслан Сердега

*кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

(Харків, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-7064-4547

ruslan.serdega@ukr.net

Аногация. У розвідці проаналізовано антропонічний простір української народної соціально-побутової казки, під яким розуміємо усі власні імена людей, використані народом у фольклорних творах зазначеного жанрового різновиду. Матеріалом дослідження слугували чоловічі та жіночі особові імена, прізвища та прізвиська, імена по батькові, які були вилучені способом суцільного добору зі збірки 1987 року серії «Бібліотека української усної народної творчості» під назвою «Соціально-побутова казка». У текстах соціально-побутових казок частіше використовуються загальні назви (найменування представників різних соціальних прошарків та людей за родом занять і виконуваними діями). Однак власні назви людей теж наявні. З'ясовано основний набір антропонімів української народної соціально-побутової казки. Це переважно особові чоловічі та жіночі імена, прізвища та прізвиська людей. Здійснено також етимологічний аналіз цих назв.

Ключові слова: антропонім, соціально-побутова казка, чоловіче ім'я, жіноче ім'я, прізвище, прізвисько.

Вступ. Важливим елементом народної казки є ономастикон, зокрема й антропонімний простір, проте його особливості вивчені ще недостатньо. Власні імена ще з давніх часів привертають увагу дослідників. Перші десятиліття ХХІ ст., тобто сучасного нам періоду, ознаменувалися низкою праць, присвячених дослідженню власних назв у різних жанрах фольклору (замовляннях, прислів'ях і приказках, народних піснях). Помітно активізувалося дослідження особливостей функціонування онімів і в текстах казок, переважно чарівних. О. Порпуліт здійснила порівняльний аналіз українських чарівних і російських народних казок (Порпуліт, 2000). Семантико-функціональну систему особових найменувань в українських народних чарівних казках на матеріалі записів ХІХ ст. проаналізувала М. Редьква (Редьква, 2008). Психологічний аспект системи персонажів чарівних казок Закарпаття був у колі зору О. Тиховської (Тиховська, 2009). Мовно-культурній специфіці власних назв в українських чарівних казках присвячена розвідка М. Курушиної (Курушина, 2012). Л. Мушкетик у монографічному дослідженні розглянула персонажну систему української народної чарівної та побутової казки, простежила генезу образів-персонажів, з'ясувала основні їх функції, дослідила номінацію, морально-етичні якості казкових героїв, з'ясувала, які художньо-стилістичні та власне мовні засоби використано для оформлення казкових постатей (Мушкетик, 2014). Однак особливості використання власних назв на матеріалі соціально-побутових казок практично не досліджувалися.

Основна частина. Метою роботи є з'ясування основного набору антропонімів соціально-побутової казки. До завдань розвідки входить і здійснення їх етимологічного аналізу. Матеріалом дослідження слугували чоловічі та жіночі особові імена, прізвища та прізвиська, імена по батькові, які було отримано способом суцільного добору зі збірки серії «Бібліотека української усної народної творчості» під назвою «Соціально-побутова казка» (Соціально-побутова казка, 1987).

Власне ім'я в аналізованих народних казках підпорядковується особливостям народнопоетичної типізації дійсності. Як відзначає О. Бріцина, зображення героїв у соціально-побутовій казці, «базується на максимально широкій і місткій типізації, коли прагнення до індивідуалізації того чи іншого персонажа відсутнє» (Бріцина, 1987: 6). Описувані в такій казці явища часто узагальнюються настільки, що не потребують навіть власного імені, яке б несло певну інформативну диференційну навантаженість (називало конкретне місце подій, дійових осіб). Значно частіше в соціально-побутових казках замість особових імен людей використовуються загальні назви – найменування представників різних соціальних прошарків та людей за родом занять та виконуваними діями (*адвокат, архирей, архієпископ, багатир, багач, багачисько, багачка, барин, батюшка, бідак, бідняк, брехач, вершник, візник, вїт, віщун, владика, волоцюга, вояк, газда, газдиня, гайдамаки, гайдук, господар, господина, граф, диякон, дідич, дука, дяк, жандарм, злодій, злодіяка, кат, коняр, королівський охоронець, король, корчмар, косар, крамар, кріпак, купець, купці-шахраї, куховарка, кучер, лакей, матушка, митрополит, мужик* (селянин), *наймит, наймишка, опришок, паламар, пан, панисько, пан превелебний, пані, панотець, підбрехач, піп, поміщик, попада, прикажчик, рибалка, різчик* (різьбяр), *робітник, розбійник, селянин, слуга, солдат, староста* (виборна або призначена особа для ведення справ якого-небудь громадського колективу, товариства і т. ін.), *сторож, суддя, торговка, убогий, хазяїн, хазяйка, хлібороб, цар, цариця, царівна, цісар, чернець, шахрай, швець, шинкар*), назви спорідненості та свояцтва, родинного стану (*батько, брат, вуйко, дочка, дитинка, дідов онучок, дідусь, діти* (сини й дочки різного віку), *дядько* (брат батька або матері), *дядина, жених, жінка* (дружина, заміжня особа жіночої статі), *кум, мати, мачуха, молода, мужик* (одружений чоловік), *невістка, неньо, нянько, отець, племінник, приятель, сват, свекор, сестра, син, синів синок, старий, староста* (особа, що сватає жениха нареченої або наречено женихові), *сусід, тато, тецька, удова, чоловік* (одружена на жінці особа чоловічої статі), *ятрівка*, найменування людей за етнічною приналежністю (*зуцул, циган*), вікові та гендерні назви (*баба, бахур* (дитина-хлопець), *дівка, дівчина, дівчина-підліток, дід, діти* (маленькі дівчатка й хлопчики), *дядько* (дорослий чоловік узагалі), *жінка* (особа жіночої статі), *легінь, парнюга, парняга, парубійко, парубок, старі, тітка, хлопець, хлоп'я, чоловік* (особа чоловічої статі) та ін. Можуть траплятися складні іменникові утворення, що поєднують кілька ознак: *приятель-віщун, піп-ворожка, дочка-одиначка, небога-мати*.

Хоч й описувані в таких казках, як ми вже згадували, люди настільки узагальнюються, типізуються, що не потребують навіть власного імені, й значно частіше в соціально-побутових казках замість особових імен людей використовуються загальні назви – найменування представників різних соціальних прошарків та людей за родом занять та виконуваними діями, все ж таки власні імена людей теж наявні. Це зокрема чоловічі імена: Адам, Андрій, Ванька, Дументій, Іван, Каленик, Кирик, Кіндрат, Климентій, Климка, Лука, Максим, Манько, Матяш, Олександр, Панас, Петро, Семен, Тодорко, Хома; жіночі: Ганна, Настя (Настуня), Параска, Семиліточка, Хвеська, Хівря, Явдоха.

Серед чоловічих імен найчастіше в казках фігурує давньоєврейське ім'я **Іван** (*Yōchānān*, буквально: Божа благодать; дар богів) (Скрипник, 2005:61). Ужито в 12 казках збірки, а в казці «Запряжений пан» – зменшений варіант цього імені Ванька (кучер пана) (Соціально-побутова казка, 1987: 207–208). Поширеність цього імені в соціально-побутових казках є не випадковою. Воно досить типове, включає в себе певні узагальнювальні конотації й цілком відповідає художнім засадам казок цього різновиду. Як і, до речі, і в інших жанрах, зокрема приказках, за іменем **Іван** закріплюються певні стилістично марковані характеристики. Чоловік із таким іменем часто, з одного боку, виступає в аналізованих народних творах недалекою людиною, справжнім дурником – казка «Дурний Іван та Хвеська – його сестра» (Соціально-побутова казка, 1987: 81–83) або тільки таким, що вдає себе за дурного, будучи загалом дуже розумним і хитрим – «Про Івана-дурника»

(Соціально-побутова казка, 1987: 148–151), «Як Іван водив панів на тамтой світ» (Соціально-побутова казка, 1987: 158–159), а з другого – людина з таким ім'ям виступає в соціально-побутових казках дуже розумною, хитрою і винахідливою – «Аби гроші – гріха не буде» (Соціально-побутова казка, 1987: 217–220), «Казка про двох шахраїв» (Соціально-побутова казка, 1987: 146–148), «Як святі сметану їли» (Соціально-побутова казка, 1987: 223–226), «Про те, як дяк з попом бугая вкрали» (Соціально-побутова казка, 1987: 240–241), «Піп і наймит» (Соціально-побутова казка, 1987: 245–250), «Як слуга відчувував попа ходити по молодиці» (Соціально-побутова казка, 1987: 251–255).

Як і в приказках, ім'я **Іван** втілює в аналізованих казках образ простої і бідної людини, наймита («Як святі сметану їли» (Соціально-побутова казка, 1987: 223–226), «Піп і наймит» (Соціально-побутова казка, 1987: 1987: 245–250), «Як слуга відчувував попа ходити по молодиці» (Соціально-побутова казка, 1987: С. 251–255), «Бідний Іван і попадя» (Соціально-побутова казка, 1987: 257–259) та ін.).

Пестлива форма цього імені **Іванко** фіксується у звертанні: *Слуга – прямо до хати: – Що, Іванку, треба?* (Соціально-побутова казка, 1987: 255). Так ласкаво звертається до наймита господина, яка намагається приховати перебування в хаті полюбовника.

Образ недолугої і нерозумної людини в соціально-побутових казках втілюється ще в таких іменах, як **Лука** і **Хома**. **Хома** (давньоєврейське «близнюк») – це ім'я використано в казці з досить характерною назвою «Дурному ні в людях, ні дома». Із цим чоловіком через його недолугість трапляються різні кумедні пригоди, як дома, та і «в людях (Соціально-побутова казка, 1987: 68–73), і завершується твір фразою-констатацією Хоминної жінки: *–Тю, тю на тебе! Верзе не знать що; сказано – «дурному ні в людях, ні дома», так воно й єсть* (Соціально-побутова казка, 1987: 73). **Лука** (латинське *lux, lucis* – буквально «світлий»): *Народився у них син Лука. Коли виріс, став такий хлопчище, наче велетень. І силу мав страшну, та в голові не все було в порядку. Так його в селі і називали: «Міхом ударений Лучище»* (Соціально-побутова казка, 1987: 87).

Певну суспільну маркованість, прив'язку до тієї чи іншої соціальної верстви населення в аналізованих казках мають такі імена, як **Андрій** (грецьке ім'я, *andriios* – мужній, хоробрий; жандарм із казки «Хочеш до раю – кукурікай!») (Соціально-побутова казка, 1987: 226–228); **Каленик** (грецьке ім'я, *kallos* – краса і *nikē* – перемога; наймит багатого брата), **Семен** (давньоєврейське, *sāma* – чути, слухати; прислужник батюшки) (казка «Два брати» (Соціально-побутова казка, 1987: 124–138); **Климка** (латинське ім'я від *clemens, clementis* – милосердний, поблажливий); злодій): *Та такий був злодіяка, такий злодіяка, що й світ не бачив* («Казка про Климку») (Соціально-побутова казка, 1987: 167–171), але ці імена вже не несуть ніякої додаткової конотації, а тільки мають при собі вказівку на певний соціальний стан.

Ознака бідності, убогості закріплюється за іменами **Кирик** (грецьке ім'я; *kēryx* – оповісник, гонець, чоловік, який через убогість не мав за що поховати дитину) («Кирик») (Соціально-побутова казка, 1987: 214–216); **Климентій** (те саме, що **Климка**): *«Бідний Климентій забрав гроші з панської шухляди й пішов собі додому»* (казка «Це не може бути») (Соціально-побутова казка, 1987: 267); **Манько** (давньоєврейське, пестлива форма імені від *Manuyl* або *Manuyllo*: *«Жив де не жив один бідний чоловік, якого звали Манько»*) (казка «Як бідний Манько святив паску») (Соціально-побутова казка, 1987: 182–183).

На соціальну приналежність вказує й давньоєврейське ім'я **Матяш** (лат. *Matthias*, український відповідник Матвій – буквально «Божа людина»). Матяш – це король. Фіксуємо кілька казок про цього правителя в аналізованій збірці – «Поділена нагорода» (Соціально-побутова казка, 1987: 185–186) і «Як селянин доїв „цапів”» (Соціально-побутова казка, 1987: 30–33). Прототипом для цього казкового персонажа виступає реальна особа – угорський король XV ст. Матяш Корвін. Це був один із найвизначніших монархів у Центральній Європі епохи пізнього Середньовіччя (1458–1490). Він залишив по собі добру пам'ять у народі. Був справедливим королем, уславився як переможець турків. Фольклорні твори про нього збереглися не тільки в угорців, а й інших народів, що перебували під владою цього короля. Це зокрема й слов'янські народності – русини, серби, словаки, хорвати. Л. Г. Мушкетик зазначає, що «У південнослов'янських народів він виступає як герой юнацьких пісень, балад, у словаків та русинів зустрічається переважно у прозовій творчості...» (Мушкетик, 2008: 31). Однак, слушно зауважує дослідниця, «у кожного народу твори про Матяша набирають національного та місцевого колориту, переплітаються з власною історією» (Мушкетик, 2008: 31). Представлені казки та перекази про короля Матяша і в українській закарпатській народній творчості.

За грецьким іменем **Олекса** (*alēxo* – захищаю) в казці «Про попа, наймита і пса Муцика» закріплюється вказівка на соціальний статус героя і його бідність: *«Бідний наймит Олекса служив у попа»* (Соціально-побутова казка, 1987: 222–223).

Інколи в соціально-побутових казках за іменем закріплюється характеристика національно-етнографічного плану: *Жив гуцул Дументій* (Соціально-побутова казка, 1987: 152). У казці «Про льоху-козу» маємо виразний діалектний західноукраїнський варіант латинського імені **Дементій** (від *domō* – приборкую, буквально «приборкувач» (Скрипник, 2005: 55); місцевий варіант – **Дументій**).

У казці «Тодорко й найстарша царівна» маємо зменшену форму імені **Тодорко** від грецького **Теодор** або **Тодор** (*theos* – Бог і *dōron* – дар, буквально – Божий дар) (Скрипник, 2005: 102). Це ім'я в цьому говорі закріплено за хоробрим юнаком, справжнім лицарем, що позбавив світ від лихої царівни.

У казці «Дивакуватий Панас» (Соціально-побутова казка, 1987: 199–204) використано грецьке за походженням ім'я **Панас** (*athanasia* – безсмертя), і хоч у заголовку герой твору названий дивакуватим, але насправді за сюжетом твору він виступає досить кмітливим, розумним і метикуватим хлопцем.

Латинське ім'я **Максим** (*maximus* – найбільший) закріплено за простакуватим чоловіком, що домагається

справедливості («Казка про одного чоловіка, який давав на божее вола, щоб бог дав йому сторицею») (Соціально-побутова казка, 1987: 232–237).

Давньоєврейське ім'я **Адам** (ādām – людина; чоловік) фіксуємо в казці «Мудра дівчина»: «Почалась ізнов балачка з дівкою; старостам, бачте, хотілось, щоб її на чому приткнути. Так куди тобі, – котрий що б не сказав або не спитав з-за Адама, то вона так розумно, гостро та до шмику йому відріже, що той тільки очима кліпа та раки пече» (Соціально-побутова казка, 1987: 18). У цій казці зазначене ім'я входить до складу своєрідної стійкої сполуки «що б не б не спитати з-за **Адама**», тобто яке б складне питання не поставити людині, а в неї все одно знайдеться розумна й дотепна відповідь.

Латинське за походженням ім'я **Кіндрат** часто в народних творах має множинний вияв **Кіндрати** (називає певну сукупність братів – трьох переважно в казках, наприклад, ось зачин соціально-побутової казки «Чи правда це?»: *Жили три брати: всі три Кіндрати* (Соціально-побутова казка, 1987: 261) або чотирьох у загадках, зокрема про колесо: *Чотири брати, усі Кіндрати, / Один до одного не ходять гуляти*). Чому ім'я Кіндрат у народній творчості пов'язується з імениником брат, зрозуміло, бо ці слова завдяки багатій римі створюють певну каламбурність і ритмічність. Спробуємо далі з'ясувати, чому використовується в множині. Очевидно, це певним чином пов'язано з етимологією цього антропоніма, яку виводять із латинського слова *quadratus* – одне із значень якого «чотирикутний», тобто воно має прямий зв'язок із числом чотири, як це, наприклад, спостерігаємо у вищенаведених загадці. Щодо казок, то в них стосовно братів традиційно використовується число 3 (найстарший, середульший і найменший брати). Саме таку градацію маємо і в досліджуваній казці «Чи правда це?» (Соціально-побутова казка, 1987: 261–262).

Зазначено, що конотативність імені в соціально-побутових казках не так яскраво виражена, як у приказках, за винятком хіба що імені **Іван**.

Отже, зауважимо, що антропоніми-чоловічі імена в соціально-побутових казках можуть, як і в приказках, насичуватися різними асоціативними зв'язками та конотаціями. Найяскравішим чоловічим іменем у цьому плані є **Іван**, певною мірою такі імена, як **Хома** і **Лука**. Щодо інших імен то виразної додаткової конотативності чи асоціативності вони в соціально-побутових казках переважно не мають, але за певних уточнень, означень у вигляді додаткових слів і словосполучень типу *бідний Манько*, *бідний наймит*, *гуцул*, *король*, і т. ін. можуть містити вказівку на соціальну приналежність героя, його матеріальний стан, національно-етнографічну приналежність та ін. Серед імен чоловічих в аналізованій збірці переважають кількісно давньоєврейські за походженням. Значний відсоток становлять й імена грецького та латинського походження. Зрідка імена в соціально-побутових казках входять до складу стійких сполук (див. ім'я **Адам**).

Інколи в соціально-побутових казках ім'я функціонує разом із прізвиськом (переважно прозорі мотивації). Наприклад, **Іван Нещасний** («Піп думає, гадає, а далі пригадав: недалеко від церкви живе такий собі **Іван Нещасний**») (Соціально-побутова казка, 1987: 218). Фіксуємо також поодинокий випадок використання патроніма, що перебуває в нерозривній єдності з власним іменем, тобто сам по собі він не функціонує: «Пішли вони до **Гордія Івановича**» («Кругленьке словечко») (Соціально-побутова казка, 1987: 96). Причому це, мабуть, чи не єдина казка, в якій наявне повне ім'я особи, тобто яке складається з імені, по батькові, прізвища, тобто традиційного для нас або так званого офіційного формату, що загалом дозволяє ідентифікувати ту чи іншу персону, індивідуалізувати особу в художньому творі: «– Я думаю, дядюню, хоть би і до **Гордія Івановича Вертогора**, у його дівка брала: очі чорні, сама моторна, треба б до неї посилати» (Соціально-побутова казка, 1987: 96). Загалом **Вертогор** – це варіант імені казкового героя Вернигори, що наділений величезною силою – може звертати будь-які гори. Тут ім'я персонажа героїко-фантастичних казок виступає в ролі прізвища, яке дозволяє індивідуалізувати одну з діючих осіб соціально-побутової казки.

Жіночі імена в соціально-побутових казках менш представлені. У казці «Піп і наймит» натрапляємо на давньоєврейське жіноче ім'я **Ганна** (від *chānan*, буквально – милостива, та, що виявляє ласку). І за сюжетом таку ласку виявляє до попа, що ходить до неї таємно від чоловіка (Соціально-побутова казка, 1987, С. 245–250). Грецьке за походженням ім'я «Настя» (повне **Анастасія**, від чоловічого імені **Анастас**; гр. *anastasis* – воскресіння) та його пестливу форму **Настуня** маємо у творі «Казка про одного чоловіка, який давав на божее вола, щоб бог дав йому сторицею» (Соціально-побутова казка, 1987: 232–237). Тут воно закріплено за звичайною віруючою селянською жінкою.

Найширше з усіх жіночих імен в аналізованій збірці казок представлене грецьке за походженням ім'я **Параска** (гр. *paraskeuē* – п'ятниця) (казка «Про дурня» (сусідка дівчина, що допомагає дурневі по господарству за відсутності його жінки) (Соціально-побутова казка, 1987: С. 83–87) і казка «Два брати» (теща багатого брата) (Соціально-побутова казка, 1987: 124–138).

Семиліточка – це суто казкове ім'я фіксуємо в казці з аналогічною назвою (Соціально-побутова казка, 1987: 124–138). Очевидно, це власне українське утворення від «семилітка» («відрізок часу, що триває сім років») (Словник, 1978: 121). У казці, в принципі, ми маємо спробу пояснення мотивації вибору цього імені: «Вони живуть у лісі – так далеко їхать хрестить; так вони дали ім'я Семиліточка, що не було сім літ у них дітей» (Соціально-побутова казка, 1987: 21).

Хвеська – фонетичний діалектний варіант грецького за походженням імені **Феська**, повний варіант імені **Феодосія** (від чоловічого імені **Феодосій**, гр. *theos* – Бог і *dosis* – дар, дарунок) (казка «Дурний Іван та Хвеська його сестра») (Соціально-побутова казка, 1987: 81–83).

Хівря – вважається грецьким за походженням іменем, хоча етимологія загалом не надто прозора (народна форма імені **Февронія** (гр. *Phēbrōnīa*) (жінка хитрого героя з казки «Про Івана-дурника») (Соціально-побутова

казка, 1987: 148–151). Загалом має дві різні версії походження. Згідно однієї, воно виникло від давньо-грецького слова «фойбос», що означає «промениста», «світла», «ясна». Другий варіант – від латинського *faber*, яке перекладається як «майстер, ремісник, творець». Інколи дослідники пов'язують походження цього антропоніма з таким жіночим іменем, як **Єфросинія** і надають тоді значення «радісна».

Явдоха – грецьке за походженням ім'я (*eudokia* – благовоління; добра слава) (Скрипник, 2005: 137) (жінка, яка відмовляється робити, бо вважає себе святою) (казка «Явдоха-святоха») (Соціально-побутова казка, 1987: 49–51).

Серед жіночих імен, наявних у соціально-побутових казках, переважають грецькі за походженням. Вони менш виразно окреслені в аналізованих народних творах, ніж чоловічі за винятком кількох казок, де жінка виступає головною героїнею (див. казки «Семиліточка», «Явдоха-святоха»). Щодо більшості зі згаданих жіночих імен, то вони мають переважно вказівку на родинні й сусідські стосунки (**Параска** – теща; сусідська дівчина; **Ганна, Настя, Хівря, Явдоха** – дружини, **Хвеська** – сестра), інколи на вік – **Семиліточка** (молода дівчина на виданні).

Наявна в соціально-побутових казках і певна кількість прізвищ, прізвищевих назв і прізвицьк. Причому можна говорити про прізвища, що належали реальним людям (історичним постатям), прізвища, прізвищеві назви легендарних героїв, прізвища й прізвищеві назви звичайних дійових персонажів казки та вигадані прізвища (неіснуючі, вигадані героєм у межах певного твору для введення в оману однієї з дійових осіб казки).

Довбуш – прізвище реальної історичної особи. Олекса Довбуш – один із найвідоміших ватажків опришківського руху в Карпатах, що жив у XVIII ст. (1700–1745 рр.). Прізвище, очевидно, походить від українського слова «довбити» – робити, виготовляти щось молотом. Згадується в казці «Як миші плуга з'їли»: «Згадав, що люди на селі подейкували, буцімто його прадід опришкував із Довбушем» (Соціально-побутова казка, 1987: 190). Уведення в казкову оповідь реального прізвища надає їй певної достовірності в очах слухача або читача.

Кожум'яка – Микита або Кирило Кожум'яка, легендарний давньоруський богатир. Походить ця прізвищева назва від найменування справи, якою займався герой. М'яв шкури тварин, виготовляв із них сирицю. Майстрів часів Київської Русі, що займалися такою справою називали кожум'яками. Згадується цей антропонім у казці «Поділена нагорода»: «*Ішов Кожум'яка рано на зорі з відром до Дунаю*» (Соціально-побутова казка, 1987: 185).

Прізвища чи прізвищеві назви звичайних дійових персонажів (**Куш, Ломака, Лопух**), наявні, наприклад, у казці «Мудра дівчина»: «– Мене, – каже староста, – прозивають **Куцем**, підстаросту – **Лопухом**, а молодого **Ломакою**» (Соціально-побутова казка, 1987: 19). Важко сказати на сто відсотків, що перед нами прізвисько чи вже власне прізвище, бо дієслово «прозивати», крім основного значення «давати кому-небудь прізвисько», має ще кілька відтінків «давати назву чому-небудь», «звати, іменувати когось» (Словник, 1977: 183), а контекст, на жаль, не проливає на це світло, що мається на увазі звать, тобто іменують? або дали такі прізвиська. Усі згадані антропоніми мають прозору мотивацію.

У казці «Про дурних багачок» натрапляємо на антропонім із прозорою мотивацією **Пригода**: «*В одному селі жив чоловік, що називався Пригодою*» (Соціально-побутова казка, 1987: 102). Слово «пригода» має значення «те, що трапилося (щось неочікуване, несподіване); випадок, подія. І так звать чоловіка в казці. Подвійність семантики (власна назва і загальне значення) створює певну гру слів, каламбурність ситуації: «*Увечері вернувся багач з лісу. Жінка весела й задоволена: – У нас був Пригода. Дала-м йому ті гроші, що ми наскладали. Багач сторонів. – Ми ж склали гроші для такої пригоди, як слабість, пошесть, засуха, старість, смерть...*» (Соціально-побутова казка, 1987: 104).

Вигадані героєм прізвища панів (**Гусаковський, Постоловський, Хлібовський, Чоботовський**) маємо в казці «Багач та хлопець із села Розумовичів» (Соціально-побутова казка, 1987: 114–115). Мотивація тут теж прозора: «*Пішла жінка паску і печеного гусака витягати, а в печі тільки латані постолі. – Бодай би його громи вбили, – вилаяла хлопця. – Говорив нам про панів Постоловського, Чоботовського, Хлібовського, Гусаковського та про село Торбонці, а ми й не думіркувалися*» (Соціально-побутова казка, 1987: 115). **Постоловський** утворене від **постоли** «селянське взуття, яке носили з онучами, прив'язуючи до ноги мотузками», **Гусаковський** – від **гусак**, **Хлібовський** мотивоване словом «хліб», **Чоботовський** – лексемою «чоботи».

У казці «Як дурень розбагатів» натрапляємо на прізвисько **Міхом ударений Лучище** (Соціально-побутова казка, 1987: 87). Тут також маємо чітку мотивацію, розлоге пояснення, чого воно було надано головному героєві: «*Народився у них син Лука. Коли виріс, став такий хлопчище, наче велетень. І силу мав страшну, та в голові не все було в порядку. Так його в селі і називали: «Міхом ударений Лучище»*» (Соціально-побутова казка, 1987: 87).

У казці «Про Івана-дурника» використано у фальшивому заклинанні власну назву **Марушка**: «*Взяв паличку та й каже: – Пушка-живушка! Кинься, Марушка!*» (Соціально-побутова казка, 1987: 150). Це заклинання буцімто допомогло воскресити головному героєві вбиту жінку. Виходячи з контексту й описаної ситуації в тексті, ми можемо припустити, що власне ім'я **Марушка**, очевидно, є зменшено-лагідним варіантом імені **Мара**. Так давні слов'яни називали богиню смерті (Плачинда, 2007: 165).

Кілька власних (особових назв) маємо в зачині казки «Як слуга відлучував попа ходити до молодиці» – **Горішній, Мелик**: «*Слухайте мене, Горішнього*» (Соціально-побутова казка, 1987: 251]. Слово «горішній» має кілька значень: 1) «який розташований, міститься зверху; верхній; 2) розташований на високому місці

або на горі» (Словник, 1971: 131). Можемо припустити, що під онімом **Горішній** мається на увазі **Бог**, бо він над нами, вгорі. Не менш цікавим є антропонім **Мелик**, який поєднується з означенням «грішний». Припускаємо, що ця власна назва може бути пов'язана з арабським словом «малик» – цар, король.

Висновки. Антропонімний простір української народної соціально-побутової казки утворюють усі власні імена, використані народом у фольклорних творах зазначеного жанрового різновиду. Хоч і в соціально-побутових казках замість особових імен людей частіше використовуються загальні назви (найменування представників різних соціальних прошарків та людей за родом занять та виконуваними діями), власні найменування для називання людей теж наявні. Це переважно особові чоловічі та жіночі імена, прізвища та прізвиська людей. Чоловічі імена частіше використовуються в соціально-побутових казках, ніж жіночі. Вони представлені значно більшою кількістю імен і є переважно давньоєврейськими за походженням. Називають представників простого люду (наймитів, слуг, убогих селян, недолугих або хитрих чоловіків). Можуть містити вказівку на родинні стосунки (брат, чоловік). Щодо жіночих імен, то вони переважно вказують на родинні й сусідські стосунки (дружина, сестра, сусідка). Дуже рідко жіночі персонажі, наділені певним іменем, виступають головними дійовими особами. Це переважно казки про розумних та мудрих дівчат, лінивих жінок. Більшість зафіксованих жіночих імен є грецькими за походженням. Помітну групу в антропонімному просторі соціально-побутової казки становлять прізвища героїв. Вони закріплені за чоловічими персонажами. Можуть бути як вигаданими, так і називати реальних людей, що жили колись, легендарних постатей тощо. Незначний відсоток становлять прізвиська, що зазвичай мають прозору мотивацію, патроніми, тобто імена по батькові (хоча останні не функціонують у проаналізованих творах окремо від імені). Подальшу наукову перспективу вбачаємо в дослідженні антропонімної системи інших жанрів фольклору та проведенні порівняльного аналізу щодо основного набору антропонімів у цих системах, їх походження, виконуваних ними функцій тощо.

Список використаних джерел:

1. Бріцина О. Світ мрій і сподівань // Соціально-побутова казка / упоряд. О. Бріциної. К.: Дніпро, 1987. С. 5–16.
2. Курушина М. А. Мовно-культурна специфіка онімів українських чарівних казок // *Studia linguistica*. 2012. Вип. 6 (2). С. 61–67.
3. Мушкетик Л. Г. Персонажі української народної казки: монографія. К.: Укр. письменник, 2014. 360 с.
4. Мушкетик Л. Г. Угорський король Матяш як герой слов'янського фольклору: матеріали і дослідження // *Слов'янський світ: зб. наук. пр. К. : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України*, 2008. Вип. 6. С. 30–43.
5. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. Вид. 2-ге, доп. К.: Велес, 2007. 240 с.
6. Порпуліт О. О. Ономастичний простір українських чарівних казок (у зіставленні з російськими казками): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Одеса, 2000. 19 с.
7. Редька М. І. Семантико-функціональна система особових найменувань в українських народних чарівних казках (у записах XIX ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2008. 21 с.
8. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник. К.: Наук. думка, 2005. 335 с.
9. Словник української мови: в 11 т. / за заг. ред. І. К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1971. Т. 2. 550 с.
10. Словник української мови: в 11 т. / за заг. ред. І. К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1977. Т. 8. 928 с.
11. Словник української мови: в 11 т. / за заг. ред. І. К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1978. Т. 9. 918 с.
12. Соціально-побутова казка / упоряд. О. Бріцина. К.: Дніпро, 1987. 282 с. (Б-ка укр. усної народної творчості).
13. Тиховська О. М. Система персонажів чарівних казок Закарпаття: психоаналітичний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 «Фольклористика». Львів, 2009. 22 с.

References:

1. Britsyna, O. (1987). Svit mrii i spodivan [A world of dreams and hopes]. *Sotsialno-pobutova kazka – A social and household tale*, (pp. 5–16). Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
2. Kurushyna, M. A. (2012). Movno-kulturna spetsyfika onimiv ukrainsrykh charivnykh kazok [Linguistic and cultural specifics of onyms of Ukrainian fairy tales]. *Studia linguistica*, issue 6 (2), pp. 61–67. [in Ukrainian].
3. Mushketyk, L. H. (2014). Personazhi ukrainskoï narodnoi kazky: monohrafia [Characters of the Ukrainian folk tale: monograph]. Kyiv: Ukr. pysmennyk. 360 p. [in Ukrainian].
4. Mushketyk, L. H. (2008). Uhorskyi korol Matias yak heroi slovianskoho folkloru: materialy i doslidzhennia [Hungarian King Matyas as a hero of Slavic folklore: materials and research]. *Slovianskyi svit: zbirnyk naukovukh prats [Slavic world: a collection of scientific works]*. Kyiv: IMFE imeni M. T. Rul'skoho NAN Ukrainy, issue 6, pp. 30–43. [in Ukrainian].
5. Plachunda, S. (2007). Slovyk davnoukrainskoï mifologii [Dictionary of ancient Ukrainian mythology]. Kyiv: Veles. 240 p. [in Ukrainian].
6. Porpulyt, O. O. (2000). Onomastychiy prostir ukrainsrykh charivnykh kazok (u zistavlenni z rosiiskymy kazkamy) [Onomastic space of Ukrainian fairy tales (in comparison with Russian fairy tales)]. Extended abstract of candidate's thesis. Odesa: ODU. [in Ukrainian].
7. Redkva, M. I. (2008). Semantiko-funktsionalna systema osobovykh naimenuvan v ukrainskykh narodnykh charivnykh kazkakh (u zapysakh XIX st.) [Semantic-functional system of personal names in Ukrainian folk fairy tales (in the records of the XIX century)]. Extended abstract of candidate's thesis. Ivano-Frankivsk: PNU imeni Vasylia Stefanyka. [in Ukrainian].

8. Skrypnyk, L. H., Dziatkivska, N. P. (2005). *Vlasni imena liudei: slovnyk-dovidnyk* [Proper names of people: dictionary-reference book]. Kyiv: Naukova dumka. 335 p. [in Ukrainian].
10. Bilodid, I. K. ed. (1971). *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomach* [Dictionary of Ukrainian: in 11 volumes]. Kiev: Naukova dumka. Vol. 2. 550 p.
11. Bilodid, I. K. ed. (1977). *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomach* [Dictionary of Ukrainian: in 11 volumes]. Kiev: Naukova dumka. Vol. 8. 928 p.
12. Bilodid, I. K. ed. (1978). *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomach* [Dictionary of Ukrainian: in 11 volumes]. Kiev: Naukova dumka. Vol. 9. 918 p.
13. Britsyna, O. compiler (1987). *Sotsialno-pobutova kazka* [A social and household tale]. Kiev: Dnipro. 282 p. [in Ukrainian].